

JAN ZOUHAR

ZÁPISKY JOSEFA JUNGMANNA

Zrod novodobého českého národa na počátku 19. století není myslitelný bez organizátorské, vědecké a literární činnosti Josefa Jungmanna. Byl iniciátorem založení celé řady vědeckých organizací a časopisů a jeho odborná činnost přinesla práce, které položily základy vědy psané v českém jazyce – *Slovesnost* (1820), *Historie literatury české* (1825) a především pětidílný *Slovník česko-německý* (1835–1839).

Přesto se v pozdějším českém myšlení nesetkává Jungmannova osobnost s jednoznačným přijetím. V *České otázce* T. G. Masaryk charakterizuje Josefa Jungmanna jako velkého přívržence Voltairova, nekritického a slepého stoupence osvícenství minulého věku, josefinismu, osvícenského absolutismu a wielandismu, „jak bych nazval tu zálibu literátů v lehké a dvojsmyslně smyslné pikantérii bývalých francouzských salonů“.¹ O Jungmannovi píše Masaryk s uznáním jenom v souvislosti s jeho překladem Miltonova *Ztraceného ráje*, s jeho úsilím o rozvoj vědy v českém jazyce a s jeho myšlenkou na českou encyklopedii. Jinak se v *České otázce* a v *Janu Husovi* staví k Josefu Jungmannovi kriticky především proto, že mu představuje zastávce liberalismu a indiferentismu v otázkách náboženských, filozofických a mravních, směru, který podle jeho názoru „dusí“ naše národní úsilí. „Náš obrodný program zeslabuje liberalismus, buditelské úsilí o osvětu a vzdělání přestává namnoze na víceméně eklektickém napodobování rozmanitých evropských vzorů, není však vědomým, soustavným a organickým pokračováním v ideách obrodních a reformačních.“² Liberalismus pak označuje za filozofii aristokraticko-plutokratickou, je mu „běžnou filozofií našeho věku. [...] Liberalismus je veliká smlouva doby udržet společnost jaks taks na porouchaných základech revolučních, tu i tam na její budově něco opravit, někdy snad dotknout se toho onoho základního pilíře, ale pouze dotknout; jen žádnou důkladnou revizi a reformu – toť heslo všeho liberalismu“.³ Pro Masaryka má český humanitní ideál svůj základ v české reformaci, nikoli ve Francouzské revoluci.

¹ T. G. Masaryk, *Česká otázka*, in Spisy TGM 6, Praha: Ústav TGM 2000, s. 39.

² T. G. Masaryk, *Jan Hus*, in Spisy TGM 6..., s. 315.

³ *Tamtéž*, s. 316.

„Reformace porušila se násilnou revolucí, humanita obrodní porušuje se revolučním liberalismem. Jungmann je typ této strany.“⁴

Už v *České otázce* se u Masaryka setkáváme s tím, že odlišuje různé přístupy k humanitnímu ideálu v době obrození: „Co do svého hlavního obsahu filozofie pořád se nesla směrem humanitním. Kdežto Kolár hlásal humanitu Herderovu, Jungmann, jak už řečeno, hověl Voltairovi, jehož filozofie taktéž byla humanitní a osvícenská, ovšem způsobem nám se nehodícím; ze zátiší svého neoblomný a opravdový Bolzano, hájený Dobrovským – Dobrovského všude nalézáš, kde bylo třeba srdce a práce – a podezříváný Jungmannem, i na naše vlastenecké kruhy měl blahodárný vliv. Důležité je, že i Bolzano ve svém snažení měl cíle humanitní.“⁵

V roce 1969 pak Jan Patočka ve své úvaze *Dilema v českém národním programu*, zahrnuté do souboru *O smysl dneška*, postavil proti sobě Jungmannovo a Bolzanovo pojetí národa.⁶ Patočka postihl, že tito dva myslitelé vystoupili v prvním a druhém desetiletí 19. století s odlišným pojetím národa a vlastenectví. Josef Jungmann ve Dvojím rozmlouvání o jazyku českém z roku 1806 formuloval programové cíle českého národního obrození. Navázal ve svém jazykovém pojetí na Herdera a pokládal národ za přírodou danou společenskou jednotu, které jde o udržení a rozvinutí. Individuální charakter určitého národa vytváří jazyk, láska k mateřskému jazyku je znakem vlastenectví, které stojí proti kosmopolitismu („světaobčanství“). Pro Bernarda Bolzana, který zastával např. v promluvě *O lásce k vlasti* z roku 1810 zemské pojetí vlastenectví, je národ politická jednotka, společnost žijící v jednom státě, národ a jazykový kmen nejsou totéž. Smyslem existence národa (státu) je ochrana občanů, obrana proti bezpráví, nerovnosti, útlaku. Jazyk je jenom nástroj myšlenky.⁷

Od roku 1845, v závěru svého života, zaznamenával Josef Jungmann své vzpomínky a zejména názory na řadu veřejných i osobních témat. Z dnes už nedochovaného rukopisu byly naštěstí pořízeny opisy, které byly jako *Zápisky* pětikrát vydány tiskem, poprvé v roce 1871, zatím naposledy v roce 1998. Rudolf Havel, editor čtvrtého vydání, které vyšlo v roce 1973 k 200. výročí Jungmannova narození, shrnul jejich význam pro plné poznání a pochopení Jungmannovy osobnosti: „V těchto záznamech vystupuje Jungmann jako duch vpravdě osvícenský, stavějící vědu na první místo v lidském konání, jako teista uznávající sice existenci Boha, ale odmítající církevní organizace a nařízení, která se přičií zdravému rozumu; hlásí se otevřeně k Voltairovi jako duchu sobě blízkému; nezakrývá skepsi k filozofickým systémům; jeví se jako skutečný demokrat, který vidí sílu národa

⁴ *Tamtéž*, s. 348.

⁵ T. G. Masaryk, *Česká otázka...*, s. 39–40.

⁶ Srov. J. Patočka, *Dilema v našem národním programu – Jungmann a Bolzano*, in *týž*, *Češi I*, Sebrané spisy 12, s. 293–305. K tomu další literatura: P. Pithart, *Dějiny a politika*, Praha: Prostor 1990; Podiven, *Češi v dějinách nové doby*, Praha: Rozmluvy 1991; shrnuje Vlastimil Hála, K Patočkově interpretaci Bolzana, *Filozofický časopis* 45, 1997, č. 5, s. 879–898.

⁷ Oba dokumenty viz *Obrození národa. Svědectví a dokumenty*, ed. J. Novotný, Praha: Melantrich 1979 (Jungmann s. 108–127, Bolzano s. 128–137).

v lidu; i když uznává šlechtu jako jeden ze společenských stavů, netají se odporem k její povýšenosti a domýšlivosti; je loajální Rakušan, jak ani nebylo jinak v té době možné, ale především proto, že v Rakousku vidí ochranu před pruským Německem; je přirozené, že mnoho místa věnoval úvahám o jazyce jako nejvyšším statku národním, který je nutno chránit ze všech sil, i když někdy propadá nedůvěře v jeho udržení.⁸ Masaryk je však v této souvislosti přesvědčen, že „protireformace porušila svým duchovním násilím český charakter, porušila českou duši, český člověk naučil se skrývat své nejvnitřnější přesvědčení – Jungmann se svými *Zápisky* tajenými před nejdůvěrnějšími přáteli jednal právě v duchu a tradici této násilné protireformace“.⁹ Jak ukazuje rozdíl mezi časopiseckou a knižní verzí *Jana Husa*, Masaryk později vynechal větu, ve které označil Jungmannovy *Zápisky* za „filozofii našeho liberalismu – rozumí se tajnou“.¹⁰

Zápisky, kterých bylo původně asi sto a dochovalo se šedesát, se dělí do sedmi oddílů – K životopisu, Mravný život, Náboženství, Filozofie, Politika, Jazyk a literatura, Dodatky (do těch editoři zahrnuli šest Jungmannových básní a dva texty, které se vymykají z charakteru ostatních úvah). Nejobsáhlejší je oddíl Jazyk a literatura, což je vzhledem k Jungmannovým obrozeneckým aktivitám pochopitelné. Texty ukazují, jak vysoko si cenil Voltaira: „Voltaire je šťastný a vtipný básník, rozumný, nepředpojatý filozof, pilný historik a nevyrovnaný stylist. Kdo proti jeho spisům bojuje, ten bojuje proti zdravé filozofii, krásochuti a lidskému rozumu.“¹¹ Jinak ovšem konstatuje různost filozofických názorů: „Pozorujícím rozličné a mnohé filozofův soustavy a domněnky od nepamětných časův až do té doby, zdá se býti všecka filozofie – veliký bláznův dům, kdež každý svou zvláštní pošetilostí blouzní, jeden myslí, že jest bůh, jiný, že má nohy slaměné atd.“¹² Pokládá to však za pozitivní a přirozené, za doklad toho, že nemáme „vrozené učenosti a známosti“, že ji musíme hledat a dobývat naší rozumovou aktivitou, která nás činí lidmi. Byl stoupencem osvícenství, jak ukazují jeho myšlenky o rovnosti a svobodě: „Rovnost tedy, může-li jaká ve světě býti, v ničem jiném záležiti nemůže než ve všeobecné přednosti lidské, že všickni člověky jsme, všickni rodem a smrtí sobě rovni, a co příroda mezi námi vyrovnala; rovni před moudrým zákonem a soudem, rovně povinni jeden druhému pomáhati, jeden v druhém člověctvo ctíti, ano, což vrch jest všeho toho, jeden druhého co sebe samého milovati; rovni sobě v ctnosti býti. Kde ta rovnost, tam i svoboda panuje, svoboda totiž ne bezuzdná, rušící všecku rovnost, nýbrž s rovností rozumnou se srovnávající, svoboda činiti to, co nikomu na újmu, co zákonům přírodním, božským i rozumným lidským přiměřeno. Ten právě svoboden, kdo ovšem činiti chce, ale chce to, co chtíti smí, kdo nižádných žádostí a naruživostí otrokem není, kdo moudrým

⁸ R. Havel, Ediční poznámka, in J. Jungmann, *Zápisky*, Praha: Odeon 1973, s. 127–128.

⁹ T. G. Masaryk, *Jan Hus...*, s. 330.

¹⁰ *Tamtéž*, s. 367.

¹¹ J. Jungmann, *Zápisky...*, s. 65.

¹² *Tamtéž*, s. 59.

a ctnostným jest, budiž on poddaný nebo vládce.¹³ V *Zápiscích* ale najdeme i intimní vyjádření: „Přirození jsem byl krevného, a tudy k milování druhého pohlaví náklonný, a jestliže jsem ve své mladosti neoddal se cele tomu pudu prudkému, byla to zásluha ne mé ctnosti, ale chudoby.“¹⁴ Připomíná ovšem, že „lékaři dovozují, že mírné scházení se s druhým pohlavím k zdraví prospěšno i potřebno“.¹⁵ Masaryk byl zjevně poněkud nespravedlivý, když Jungmannovi vytýkal, že tyto osobní poznámky pochopitelně za svého života skrýval i před přáteli.

Vladimír Macura ve své pozoruhodné práci *Znamení zrodu* upozornil, že v rámci jungmannovské generace nelze hovořit o názorové uniformitě, ale „jako by se tu v bezprostřední jazykové, výrokové rovině potvrzovala argumentace těch, kdož se – zejména v devadesátých letech a na přelomu století postavili kriticky proti jungmannovské generaci v potřebě odbourat tíživé zbytky obrozené ideologie, která se stala brzdou. Tehdy byla nadhozena nejen otázka mravní hodnoty několika osobností s vrcholným národním obrozením spjatých, Václava Hanky, Josefa Jungmanna a dalších, ale konečně i obecnější otázka mravní nedostatečnosti doby samé. A tento mravní otazník přes vášnivé námitky a protiargumentace byl pak znovu a znovu nad první polovinou 19. století vyvoláván z těch či oněch bezprostředních ideologických důvodů“.¹⁶

JOSEF JUNGSMANN'S *MEMOIRS*

Josef Jungmann laid the foundation of literature and science written in Czech by his scientific activity. He was a leading figure of Czech national revival in the early 19th century. However, Jungmann's reception in later Czech thought was rather mixed. Masaryk rejected his liberalism, Patočka his language conception of nation. From 1845, at the end of his life, Jungmann recorded his memories and especially opinions on a number of public and private themes. The records, published under the title *Memoirs*, play an important role in fully understanding Jungmann's personality.

13 *Tamtéž*, s. 70–71.

14 *Tamtéž*, s. 21.

15 *Tamtéž*, s. 37.

16 V. Macura, *Znamení zrodu*, Praha: H & H 21995, s. 31.